

Dildeki Dünya Görüşü*

FATİH ÖZKAN

Y. Doç. Dr. | Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Özet: Bu makalede dilin varlık biçimi ve dünya görüşü tanımlanmış ve ikisi arasındaki bağlantılar ele alınmıştır. Bize göre bir dildeki dünya görüşü, dünyanın o dildeki kuruluşu ve o dili konuşanlarca büründüğü biçimdir. Dil, bir dünya görüşünün oluşumunda, en etkin rolü oynar. Her dilin dünyayı kavrayışı, diğer dillere göre farklılık gösterir. Dünyadaki bir gerçeklik bölgesinde geçerli olan bir dizge, başka bir dilin anlam dünyasına uymayabilir. Gerçekte bir dili diğer dillerden ayıran, yalnızca onun hususi dil göstergeleri değildir. Bunun yanı sıra dil, insana ayrı bir düşünce formu, ayrı bir bakış açısı temin eder.

Anahtar Kelimeler: Dil, düşünce, tutum, zihin, dünya görüşü.

* Bu makale, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü, Türk Felsefe Derneği ile Kahramanmaraş Belediye Başkanlığının 1-3 Kasım 2012 tarihlerinde Kahramanmaraş'ta düzenlediği *Felsefe, Edebiyat ve Değerler* adlı sempozyumda "Dil ve Dünya Görüşü" başlığı altında sunulmuş olan tebliğin gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiş halidir.

Worldview in Language

FATİH ÖZKAN

Assist. Prof. | Iğdır University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religious Sciences

Abstract: In this article, the structure of language and worldview is defined and the connections between them is discussed. In my opinion, worldview in language is the construction of the world in that language and a format created by speakers of that language. Language plays the most active role in the formation of a worldview. The understanding of the world varies from language to language. A system of meaning which is the current reality in the world is not fit into the system in another language. In fact, a language is inseparable from others only in terms of language indicators. On the other hand the language gives people a different perspective and a different form of thought.

Keywords: Language, thought, attitude, mind, worldview.

Giriş

Her dil, bünyesinde farklı bir dünya barındırır. Her dildeki dünya hep aynı dünya değildir. İşte bu farklı dünyaların, felsefedeki anlamıyla, bir dünya görüşüne sözcülük edip etmediği, verimli bir tartışma konusudur. Dilin yanı sıra konumuzun başlığına taşıdığımız ikinci kavram, dünya görüşüdür. Dünya görüşü son değerlendirmede bir düşünce formudur. Dil ile düşünme arasında ise ayrılmaz bir bağ vardır. Dil ile dünya görüşü arasındaki bağı ve bunun hangi derecede bir dünya görüşüne sözcülük ettiğini ele almadan önce dile ilişkin bazı hususlara değineceğiz.

1. Dil

“Dil nedir?” sorusu, cevabının dile getirilmesi güç sorulardan biridir. Nermi Uygur, Augustinus’un “zaman” için söylediği ünlü sözü “dil”e uyarlar: “Dil nedir peki? Kimse bana sormayınca, biliyorum. Birine açıklamaya kalkınca da bilemiyorum.”¹ İnsan, zorunlu olarak diğer insanlarla bağlantı içindedir. Hayatını devam ettirmesi, diğer insanlarla birlikte toplumsal bir yapının içinde bulunmasını zorunlu kılar. Doğal olarak insan, dil zemininde diğer insanlarla bağlantı halindedir. Bu durum çoğu zaman bizi, dili salt bir iletişim aracı olarak görmeye sevk eder. Oysa dil, bir iletişim aracı olmanın ötesinde insanın doğasında olan bir şeydir. Nitekim, Alman dilbilimci filozof Humboldt (1767-1835), dili insanın özü, doğasının temelinde bulunan şey olarak ele alır. Ona göre, “insan ancak dil ile insandır, dili bulmak için de onun insan olması gerekti.”²

İnsan nereye giderse gitsin, anadilini de yanında götürür. Bir nevi “alın yazısıdır bir insanın anadili.”³ Anadili olmadan insan dünyaya tutunamaz. Anadilinden ayrı düşen, bir bakıma dilini yitirir. Shakespeare, II. Richard oyununda dilini yitirmiş bir insanın halini dramatize eder. II. Richard, Lord Mowbray’i sürgüne mahkum ettiğinde Lordun dilinden şu cümleler dökülür: “Hakkımdaki hükmün ne ki, benim dil kayıbımdan ötürü ölümümden başka.

¹ Nermi Uygur, *Dilin Gücü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1994, s. 11.

² Bedia Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998, s. 20.

³ Uygur, *Dilin Gücü*, s. 19.

Doğumumdan beri alıp verdiğim soluktan ediyorsun dilimi.”⁴

Dil, milletlerin bir eseri değil, onlara kendi iç kaderiyle nasip olmuş bir yetenektir. Milletler onu nasıl oluşturduklarını bilmeksizin kullanırlar.⁵ Dil, bir yandan insanın doğasında bulunan bir şeydir, fakat öte yandan hazır olarak verilmiş bir şey değildir, tarihsel bir gerçekliği vardır, tarih içinde gelişir.⁶ Dolayısıyla insanda verili olan dilin kendisi değil, yeteneğidir. Dil, tarih içinde gelişmiştir, insan onu kuşaklar boyu işlemiştir. Dil üzerinde gerçekleşen her yenilik, tıpkı suya atılan bir taşın sebep olduğu dalgalar gibi, belirli bir başlangıç noktasından yavaş yavaş ve gittikçe genişleyen daireler şeklinde dilin yapısı üzerinde katmanlar oluşturur. Bu yüzden dildeki değişimi konu alan bu görüşe “dalgalar teorisi” adı verilmiştir.⁷ Dil halkalarının yayılımındaki nihai sınır, tabii ki dilin genel sınırlarıdır.

Her dilin dil olması bakımından temel özelliği evreni, varlığı kendine göre düzenlemesidir. Dil var olan şeyleri bölümler, ayırır, sınıflar; iç kuruluşlarında, birbirlerine olan bağlılıkta değişik açılardan dile getirir.⁸ Dilin ortaya çıkması, insanlığın içsel bir ihtiyacı olduğu için, yalnızca toplumsal hayatın ifadesi için değil, onun doğasında bulunan zihinsel güçlerin gelişimi ve bir dünya görüşüne ulaşması için elzemdir. Çünkü insan, o dünya görüşüne ve düşünüşüne başkalarıyla ortak düşünmede netlik ve belirginlik sağlar.⁹

Ferdinand de Saussure, dilin başlıca niteliklerini beş madde halinde sıralar. 1. Dil varlığını yalnızca, topluluk üyeleri arasında yapılmış bir tür sözleşmeye borçludur. Birey onu tek başına ne yaratabilir ne değiştirebilir. 2. Sözdən ayrı olan dil, ondan bağımsız

⁴ Uygur, *Dilin Gücü*, s. 23.

⁵ Wilhelm von Humboldt, “Dil Yapılarının Çeşitliliği ve Bunun İnsan Neslinin Zihinsel Gelişimine Etkisi”, *Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2011, s. 111.

⁶ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 21-22.

⁷ Hint-Avrupa dil ailesinin oluşumunu açıklamak için ilk olarak Johannes Schmidt tarafından ileri sürülen teori. Walter Porzig, *Dil Denen Mucize*, çev. Vural Ülkü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, c. 2, s. 118.

⁸ Uygur, *Dilin Gücü*, s. 134.

⁹ Humboldt, “Dil Yapılarının Çeşitliliği ve Bunun İnsan Neslinin Zihinsel Gelişimine Etkisi”, s. 114.

bir biçimde incelenebilecek bir konudur. 3. Bir göstergeler dizisidir. 4. Dil de söz gibi somut niteliklidir. Bu da incelemeye büyük kolaylık sağlar. Dil göstergelerini neredeyse elle tutabiliriz. Dilde yalnız işitme imgesi vardır, o da değişmez bir görsel imgeye dönüştürülebilir.¹⁰ Gadamer'e göre de dile özgü olan üç temel husus vardır: 1. Konuşma anında dilin kendisi unutulur. Dilin hakiki varlığı söylenendir. 2. Konuşmak hep birine konuşmaktır. Kimsenin anlamadığı bir dili konuşan kişi, konuşuyor değildir. Dilin gerçekliği diyalogdan meydana gelmektedir. 3. Dilde söylenebilenlerin yanında bir de söylenemeyenler alanı mevcut değildir, dil her şeyi muhittir.¹¹ Dil, kendi başına bir bütündür.¹²

2. Dil ve Düşünce

Düşünce, mevcudiyetini dille ortaya koyar, dil düşünceye hayat veren bir yetidir. Öte yandan düşünce, var olana nüfuz edip yeni kavramlar kazanmakla dili zenginleştirir. Dil zenginleştikçe de düşünce varlığa daha kolay nüfuz eder.¹³ Antik Yunanda logos, hem dilde ifadesini bulan söz hem de akılda kendini gösteren düşünce anlamlarına gelmektedir. Yani logos kavramında dille düşünce iç içedir. Dolayısıyla Antikçağın dil anlayışında dil ile düşünce arasında bir aynılaştırma vardır.¹⁴ Alman idealizminin öncülerinden Herder'in hocası Hamann da dille düşünmeyi aynılaştırır. Hamann'a göre, akıl, kendi içine kapalı soyut bir şey değil, dille gerçekleşen anlama süreçlerinin bütününden oluşan bir şeydir. Ona göre dil, aklın bir organı, ama aynı zamanda onun ölçütüdür (kriterium). Hatta öyle ki, dil olmasaydı akıl da olmazdı. Her düşünmede içten bile olsa, ses halinde dışarı çıkmasa bile, 'içten bir konuşma'¹⁵ var-

¹⁰ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s. 44-45.

¹¹ Hans-Georg Gadamer, "İnsan ve Dil", *Felsefi Fragmanlar: Hakikat Nedir?*, der. ve çev. Medeni Beyaztaş, Efkâr Yayınları, İstanbul 2004, s. 119-121.

¹² Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, s. 38.

¹³ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 291-292.

¹⁴ Bkz. İlyas Altuner, "Dil, Anlamlandırma ve Yorumlama Üzerine Bir Deneme", *Beytulbikme An International Journal of Philosophy*, 2(1), s. 78.

¹⁵ Gilbert Harman, dili ana hatlarıyla "temsil karakteri teorisi"yle açıklar ve düşünceye içsel dil derken dilin kullanımını da dışsal dil olarak niteler. Buna göre dışsal cümleler, içsel cümlelerin tasarımsal karakterini oluştururlar. Zihinsel durumlar,

dır.¹⁶ Düşünme ve konuşma aynı işlemin farklı tezahürlerini oluşturmaktadır. Sessiz bir düşünce vardır, fakat dilsiz bir düşünce yoktur.¹⁷ İsveçli dil filozofu Walter Porzig de dili bu bakımdan incelemektedir. Ona göre de insanların bilinci varlıklar oluşu, ancak dille kanıtlanabilir.¹⁸

Dolayısıyla dilin dünyadaki asıl ve özel etkinliği, insanın düşünme gücüne geçmesidir. Bu, kavramların netliğini ve doğru sıralanmasını destekler. Ne var ki bütün bu işlemler, milli dilin sınırlarının elverdiği ölçüde gerçekleşir. Bu anlamda en yüksek eğitim bile, bu gerçeği değiştiremez. Milli dil, dile eklenen yabancı unsurları da kendine mal eder ve kendi yasalarına göre biçimlendirir.¹⁹ Humboldt, buna Uzak Asya'dan Cava toplumunu örnek verir. Cava, yüksek uygarlık ve kültür unsurlarını önemli ölçüde Hindistan'dan almıştır. Ama yerel dil gelişmemiş ve bu nedenle de Cavalıların yüksek düşünce ihtiyaçlarına, Hint dilindekilere benzer cevaplar verememiştir.²⁰ Bu da göstermektedir ki, bir dilin imkanlarını başka bir dilde öylece ikame etmek çoğunlukla mümkün olmamaktadır.

Dil sadece bilinen doğruları betimleyen bir araç değil, daha çok bilinmeyeni bulgulayan bir araçtır. Dolayısıyla düşünceyi ortaya çıkaran bir konumdur. Leibniz'in de ifade ettiği üzere, zengin, akıcı ve herkesçe anlaşılır bir dil zihnin gelişmesine katkı sağlar.²¹ Düşünmek, dil çerçevesinde ayıklamalar, seçmeler, yan yana koymalar, değerlemeler tarzında başarılar ortaya koymakla gerçekleşir.²² Dil de bu esnada düşünceye öyle bir biçim verir ki, bütün bir

---

mantıksal ilişki bağlantıları içeren bir yapıya sahiptirler. Bu açıdan bakıldığında bir dili öğrenmek, kelimelerle düşünmeyi öğrenmek anlamına gelir. Bkz. İbrahim Bor, *Analitik Dil Fesefesinde Dil Düşünme ve Anlam*, Elis Yayınları, Ankara 2011, s. 53.

¹⁶ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 37.

¹⁷ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 39.

¹⁸ Porzig, *Dil Denen Mucize*, c. 2, s. 27-28.

¹⁹ Humboldt, "Dil Yapılarının Çeşitliliği ve Bunun İnsan Neslinin Zihinsel Gelişimine Etkisi", s. 122-123.

²⁰ Humboldt, "Dil Yapılarının Çeşitliliği ve Bunun İnsan Neslinin Zihinsel Gelişimine Etkisi", s. 120.

²¹ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 40.

²² Uygur, *Dilin Gücü*, s. 140.

düşünüş biçimi değişmeden dil de değişmez.²³ Humboldt, insanın bir dile sahip olmasından dolayı, zihinsel işlemlerini denetim altına alabildiğini öne sürer. Dil, insanın, öncesinde şekilsiz olan düşünme yetisini öz bilinç, ekleme ve irdeleme araçlarıyla muktedir kılar.²⁴ Doğrusu, “dil düşünmez insan düşünür”: ama insan dil içinde düşünür, bunu da dilini her yönden düşünme yolunda verimli kılarak başarır.²⁵

Galileo, insan dilinin temel niteliğini ve onun en önemli özelliğini, yani “sınırsız düşünceler zincirini dile getirmek için sınırlı sayıda araçların kullanıldığını” fark edip ifade eden belki de ilk düşünürdür. *Dialogo* adlı eserinde Galileo, insanların “altı üstü yirmi dört tane harfin kağıt üzerine farklı şekillerde yan yana dizilmesiyle en gizli düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan bir iletişim aracının keşfi”ni hayranlıkla anlatmaktadır.²⁶ Bu açıdan bakıldığında C. Darwin, *İnsanın Kökeni* adlı kitabında insanlarla hayvanlar arasında tek bir farkın var olduğunu savunmuş ve “insanoğlu yalnız çok çeşitli sesler ve fikirleri ilişkilendirmek konusundaki neredeyse sınırsız gücü itibarıyla farklılaşmaktadır.”²⁷ diye belirtmiştir.

3. Dünya Görüşü

Dünya görüşü, insanın kendisi, çevresi, yapıp ettikleri, doğada buldukları ve tarihte gerçekleştirdikleri de dahil olmak üzere bunların hepsini ihata eden hususlara ilişkin külli bir bakış açısıdır.²⁸ Temelde felsefe, dünya görüşlerini aşan bir anlam alanı olmakla birlikte, dünya görüşü hep felsefenin etkinlik alanı içinde ortaya

²³ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 91.

²⁴ Roy Harris -Tablot J. Taylor, “Dilsel ve Zihinsel Çeşitlilik Üzerine Humboldt’un Görüşleri”, *Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002, c. 1, s. 144.

²⁵ Nermi Uygur, *Kültür Kuramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 46.

²⁶ Noam Chomsky, *Doğa ve Dil Üzerine*, çev. A. Banu Karadağ, Sözcükler Yayınları, İstanbul 2008, s. 64.

²⁷ Chomsky, *Doğa ve Dil Üzerine*, s. 65.

²⁸ “Dünya görüşü” dilimize İngilizcedeki “worldview” kavramının birebir çevirisi olarak geçmiştir. Terimi ilk kullanan kişi Alman felsefeci ve teoloğu Friedrich Schleiermacher’dur. İfadenin aslı ise Almanca “weltanschauung”dur ve eşyaya külli bir bakışla bakmayı ifade eder. Kelimenin dilimize İngilizce üzerinden geçen ifadesi, eşyaya külli bir bakışla bakmayı pek çağrıştırmamaktadır.

çıkmıştır. “Dünya görüşü” sözcüğü, ilkin 18. yüzyılın başlarında Almanya’da “Romantik” diye adlandırılan düşünürlerin kullandıkları bir kavramdır.⁷

Bu akımın ileri gelenlerinden olan Schleiermacher, dünya görüşü sözcüğünü evren üzerindeki tasarımların tümü olarak düşünür. Ona göre “dünya görüşü, dünya ile ilgili çeşitli izlenimlerin, doğa bilimleri ve tarih araştırmalarının sonuçlarından da yararlanarak ‘bilincin eksiksiz bütünlüğünde’ kümelenmesidir”.²⁹ Polonyalı sosyolog Adam Schaff ise, dünya görüşünü “yerleşmiş bir değerler bütününe dayanan ve toplumun, zümrenin veya ferdin ilerlemesi için varılması düşünülen hedefleri tayin eden düşünceler sistemi” olarak tanımlıyor.³⁰

Kant ise, 1790 yılında yayımladığı *Yargı Gücünün Eleştirisi* adlı eserinde dünya görüşünü, öznenin bütüncül bir kavrayışa ulaşmasını sağlayan aşkın bir yetenek olarak görür.³¹ Bu tanıma göre dünya görüşü, “aynı” dünyaya ilişkin olarak konuşabilmemizi temin eden doğuştan gelen zihni bir yetenektir.

Görüldüğü üzere, dünya görüşüne ilişkin tanımlamalarda doğrudan doğruya insan hayatına ve bu hayata etki eden unsurlara dikkat çekilmektedir. Nasıl yaşamalı? Bütün yapıp etmelerin gayesi ve ilkesi ne olmalı? Bütün bu sorular bizim yapıp etmelerimizin ardındaki bütün dayanakları da sorgulamamızı gerekli kılmaktadır.³²

Dünya görüşü, özünde dünyayı değiştirme iradesi barındırır. Özellikle Kant devrimiyle Avrupa’da böyle yeni bir insan tipi temayüz etmiştir. Avrupa tarihin bu yeni ilkesine çok şey borçludur. Bu ilke kişisel iradedir. Evren ve devlet karşısında özerk, bağımsız olma duyusunun bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Evvelce evrenle uyumak zorunlu görülürken, Kant’ın etkisiyle özne, artık

²⁹ Nermi Uygur, *Dünya Görüşü*, İstanbul 1963, s. 10.

³⁰ Cemil Meriç, “Bir Kitabın Düşündürdükleri” (Önsöz), *İlimler ve İdeolojiler*, çev. Fahrettin Arslan, Umran Yayınları, Ankara 1981, s. XII.

³¹ Immanuel Kant, *Critique of the Power of Judgment*, trans. Eric Matthews, Cambridge University Press, London 2001, s. 111-112.

³² Latif Tokat, “Dünya Görüşü-Din İlişkisi”, *Hitit Ü.İ.F. Dergisi*, 9, 2006, s. 61-62.

evrenin ıslahına soyunmuştur. Bu Alman çığırı nerede kendini duyurmuşsa, orada etkinlik, devingenlik ve özgür irade canlılık kazanmıştır. Artık gerçeklik şey olmaktan çıkmış ve bir atılımın adı olmuştur.³³

Dünya görüşü kavrayışı böyle bir vasatta ortaya çıkmıştır. Kendimize “İnsan için ilk bakışta teşhis edilebilen bir dünya görüşü gerekli midir?” sorusunu yönelttiğimizde, kendimizi bu soruyu olumlayan bir konumda buluruz. Descartes’ın *Metot Üzerine Konuşma*’sının birinci bölümünde vurguladığı düsturlardan birisi görüşlerimize dayanak teşkil edebilir:

İkinci düsturum, elimden geldiği kadar işlerimde karar ve sebat sahibi olmak ve en şüphe götürür kanaatleri bile, bir kere karar verdim mi, en emin kanaatlermişçesine aynı sebat ve ısrarla takip etmektir. Bunda yolunu sapıtıp da bir ormanın içine düşen yolcuların yaptığını yapıyordum: onlar bir o yana bir bu yana dolaşarak, sapıtılmamak hele bir yere mihlanıp kalmamak, fakat daima aynı yöne doğru, hatta başlangıçta yönlerini tesadüfle bulsalar bile, ellerinden geldiği kadar dosdoğru yürümek ve zayıf ihtimallerle yollarını değiştirmemek zorundalar. Zira yolcular böyle yapmakla, neticede en azından bir yere varmış olurlar ki, bu da her halükarda ormanın ortasında kalakalmaktan daha iyidir.³⁴

Dünya görüşünün de insanı dünyanın orta yerinde kalakalmaktan alıkoyacağını düşünüyorum. Dolayısıyla dünya görüşü, dünyada uzlaşım ve ortalama bir yerde konumlanmak yerine hususi bir yerde konumlanmayı bize salık vermektedir.

Dücane Cündioğlu, dünya görüşünü anlamlı bir eğretilme ile anlatmaktadır. Anlatımında Türkçemizdeki bir deyim müracaat etmektedir. ‘Ol mahiler ki, derya içredir, deryayı bilmezler.’ Balıklar denizin içindedirler ve denizin farkında değildirler. Bizler bir dünya görüşünün içinde var olur ve farkında olmadan o ‘dünya

³³ Ş. Teoman Durah, *Aklın Anatomisi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2010, s. 100.

³⁴ Rene Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1986, s. 27.

görüşü'nün içinde yüzeriz. Ancak akil olanlar, derin düşüncelere dalanlar suyun farkına ve dolayısıyla kendilerinin farkına varırlar.³⁵ Bu eğretilmeden de anlaşıldığı üzere dünya görüşü değiştirilebilecek ve içinden çıkılabilecek bir şey değildir. Dolayısıyla dünya görüşü bizi, bir tür düşünme atmosferinin içine almakta ve tüm yapıp etmelerimize yer ve yön tayin etmektedir.

Teoman Duralı, dünya görüşünün fikri tezahürlerine dair İspanyol filozofu Ortega y Gasset'in Kant'la ilgili bazı düşüncelerini nakleder. Buna göre Kant, doğup büyüdüğü yurt coğrafyasının milli duyuşundan, tasavvur gücünden kalkarak fikirlerini bizlere yansıtmıştır. Kant, evrensel geçerliliği olan transandantal hakikatlerin kaynağından, bugün Alman idealizmi ve romantikliği diye andığımız bir felsefe ve dünya görüşü geleneği ortaya çıkarmıştır. Kant, kuzeyin, Doğu Prusya'nın zorlu doğa şartlarında fizik-fizyolojik kavramlarla çözülemeyen sorunların üstesinden gelebilmek için fizik-fizyoloji ötesi bir kapı açmıştır. Bu, tabii, kısa sürede başarılacak bir şey değildir. Toplumlar, çağlar boyu basitten karmaşığa doğru tüm deneyimlerini ortak bilinç alanında biriktirirler. Bu ortak bilinç, düşlere varana kadar maddi, manevi, fikri tüm yaşantıların arka planını oluşturur. Her birey toplumun bu manevi bilinç ortamında doğar, büyür ve inkişaf eder.³⁶ Duralı'dan naklettiğimiz yaklaşımın bir benzerini Yaşar Kemal'in ifadelerinde bulmaktayız. Yaşar Kemal, Çukurova'da, geniş düzlükleri, bereketli toprakları bünyesinde barındıran bir coğrafyada dünyaya geldiğini, Akdeniz'in insanı her şeye sathi ve ufki bakmaya sevk eden parlak güneşi altında yıllarının geçtiğini söyler. Bir de buna Anadolu'nun ilişkilerde açık ve yüzyüze iletişimi öngören kültürünü eklediğimizde, kendisinin bir Kafka tarzı roman yazmasının mümkün olmadığını söyler.³⁷ Buradan da anlaşıldığı üzere kişinin dünya görüşünün oluşumunda pek çok etken tayin edici rol üstlenmektedir.

³⁵ Düccane Cündioğlu, "Dünya Görüşü ve Dil", *Dünya Görüşü*, ed. Ali Saydam, Bİ'E Yayınları, Ankara 2009, s. 76.

³⁶ Duralı, *Aklın Anatomisi*, s. 100-102.

³⁷ Yaşar Kemal, "Yaşar Kemal'le Anadolu Doğası: Vatan Önce Sağlıklı Bir Topraktır", *Yeşil Atlas*, 6, 2003, s. 6.

İnsanlar dünyayı nasıl görüyorlarsa, ona uygun düşünüş ve davranış kipleri benimsemektedirler. Bu nedenle dünya görüşlerini incelemek aslında insanların hal ve tutumlarını incelemektir. Bir akımın, grubun veya milletin tabiatı ve sıfatları üzerine düşünmektir.³⁸ Örneğin, Şeyh Galib'in "Hoşça bak zatına kim zümde-i alem-sin sen"³⁹ dizesi onun dünya görüşünü yansıtmaktadır. Yani dünyada bilinçli bir tasarım vardır ve tasarımın odağında da insan yer alır. Oysa bir Sartre'in dünya görüşünde "insan bu dünyaya atılmış bir varlıktır", yani insan bu dünyada kendisine yabancılaşmış bir statüde yaşamaktadır. Yine Dostoyevski'nin ifadesiyle, "Dünyada Tanrı yoksa, her şey mubahtır." Çünkü bu durumda iyi ve kötünün kriteri ortadan kalkmış olur. Dolayısıyla nasıl ki konuşmalarımız dil içerisinde gerçekleşiyorsa, düşüncelerimiz ve tutum alışlarımız da bir dünya görüşü çerçevesinde gerçekleşir. Her bir dünya görüşü bizi dünyaya ilişkin farklı bir tutum almaya sevk eder.

4. Dil ve Dünya Görüşü

Dil ve dünya görüşünü çözümlemek, dilin varlık biçimini ele almanın yanı sıra dünya görüşünü de tanımlamayı gerektirir. Dilden ve dünya görüşünden bahsederken aynı anlam dünyasına referansta bulunulmuyorsa, o zaman dil ve dünya görüşüne ilişkin söylenenler de birbiriyle uyuşmayacaktır. İnsanlar bireysel veya toplumsal düzeyde, dilleriyle bağlantılı olarak bir tür "dünya algısı" edinirler. "Bir dilin dünya görüşü, o dilin dünya yorumu, dünyanın o dille, o dildeki kuruluşu, düzenlenişi, dünyanın o dili konuşanlarca büründüğü biçimdir."⁴⁰ Bir dildeki dünya görüşü denildiğinde, "bu dünya görüşü dilin neresindedir?" diye soracak olursak, dünya görüşünün, o dile özgü bazı hallerde yoğunlaşmış olsa bile o dilin her yanına yayılmış olduğunu görürüz. N. Uygur'un ifadesiyle "Dünya görüşü dilde yansır; öte yandan dil tümüyle dünya görüşüdür." Dünya görüşünün nasıl olduğunu, en yalın biçimiyle o dünya görüşü dile getirildiğinde öğreniriz. Ama bundan, konuşulan bir dilin belli bir

³⁸ Ali Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, Fecr Yayınevi, Ankara 2011, s. 14.

³⁹ Beşir Ayvazoğlu, *Şeyh Galib Kitabı*, İBB Kültür AŞ Yayınları, İstanbul 1995, s. 147.

⁴⁰ Uygur, *Dilin Gücü*, s. 127.

dünya görüşünü bütünüyle tek başına kurduğu, oluşturduğu ve zorunlu kıldığı sonucunu çıkaramayız. Dünya görüşü pek çok etkinliğin ortaklaşa bir ürünüdür⁴¹

Dünya görüşü, bize dünyayı açan, dünyadaki etkinliklerimize tutarlı bir yön veren düşüncelerimiz, tasarımlarımız ve yargılarımızdır.⁴² Bunlar da ancak dille ortaya konup biçimlendirilebilir. Dilin dünya kavrayışı dilden dile değişir. Dünyadaki bir gerçeklik bölgesinde ortaya çıkan bir dizge, başka bir dilin anlam dünyasına uymayabilir. Bunun yanı sıra her dil bünyesinde varlığa ilişkin olarak birbirinden farklı katmanlar barındırabilmektedir. Örneğin Türkçede güneşin doğmasından söz edilir. “Gün doğmadan neler doğar”, “Güneşin doğumuyla birlikte yola koyulduk.” gibi ifadeler dilimizde sıklıkla kullanılır. Bunun, Türklerin evrendeki pek çok cansız nesneye canlılık nitelikleri yükledikleri animist dönemlerden kalma bir tasavvur olup o döneme ait bir dünya görüşünün ürünü olduğunu düşünebiliriz.

Öte yandan Türkçe’deki “kullanmak” fiilini ele aldığımızda, bu fiilin de “kulluk”tan türetildiğini ve insanlar olarak bütün yapıp etmelerimizde “kul” olduğumuzu göz önünde bulundurmamak gibi dini bir bakış açısını yansıttığını görmekteyiz. Bu örneklerden dünya görüşümüzün dil aracılığıyla topluma aksettiği yönünde çıkarımda bulunabiliriz.

Dil, düşünceyi ortaya çıkararak ve tamamlayan bir şeydir. Ancak dilini oluşturan ve yükselten bir toplum, gerçek bir düşünce etkinliği gösterebilir. Bireyler kendi öz niteliklerinin gücüyle insan ruhuna yeni bir atılım verdikleri gibi, milletler de dillerinin inkişaf etmesiyle bu atılımı sağlayabilirler.⁴³ Humboldt’a göre dil yapılarındaki farklılıklar, bizi onları belli araçlarla belli gayelerin gerçekleşmesine doğru ilerleyen bir devinim olarak ve milletlere şekil kazandıran bir yeti olarak incelemeye zorlar.⁴⁴ Dillerin gelişmesi, insanla-

⁴¹ Uygur, *Dilin Gücü*, s. 130-131.

⁴² Uygur, *Dilin Gücü*, s. 134.

⁴³ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 43.

⁴⁴ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 27.

rı, varlıklarını daha iyi duyacakları entelektüel bir konuma getirince, bu gelişmenin aracı olan diller, öyle bir karakter kazanırlar ki, milletlerin karakteri onlarda, geleneklerde, törelerde ve olgularda olduğundan daha iyi anlaşılabilir.⁴⁵ “Bir milletin ruhu, dilinde kendini açığa vurur.”⁴⁶ Bireyin belli bir milletin mensubu olmasının konuştuğu dilin yapısı ve dolayısıyla da kendi düşüncesi üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Dil, bu şekilde yalnız kelime ile nesnenin birbirine bağlanmasının değil, aynı zamanda milli kimliğin biçimlendirilmesinin de bir aracıdır.⁴⁷ Bir millet bu sayede farklı dil işaretleri kullanmanın yanında, başka düşünüş ve görüş tarzlarına sahip olmasında, dünyayı başka türlü kavramasında ve bölümlemesinde, dünyaya başka bir duygu ve başka bir irade ile yaklaşmaktadır. O halde milli dilin asıl anlamını, dünya hakkında ortak bir kanaate sahibi olmak, dünyaya karşı ortak bir tavır almak olarak ortaya koyabiliriz.⁴⁸

Gerçekte bir dili diğer dillerden ayıran, yalnızca onun hususi dil göstergeleri değildir. Bunun yanı sıra dil, insana ayrı bir düşünce formu, ayrı bir bakış açısı temin eder. Dolayısıyla her nesnel algıya, kaçınılmaz olarak dil içinde şekillenmiş bir dünya görüşünün öznelliği katılır. Dillerinden ötürü insanlar dünyayı ayrı bir biçimde anlamlandırır; kıvanç ve kederlerini başka türlü aksettirirler. Bu sayede dil ortaklığı, beraberinde ortak bir dünya resmi ortaya çıkarır. Bunun tam tersi de doğrudur: Dünya görüşlerinin farklılığı, dillere göstergelerin ve seslerin ötesinde bir anlam ve içerik farklılığı kazandırır.

İşte aynı dili konuşan bir milletin, dille bağlantılı olarak karakterini ve dünya görüşünü dilin aynasında ortaya koymak, bizi anlamlı bir yola sevk etmektedir. İnsanları her dilde bir dünya görüşü aramaya yönelten etkenlerden ilki dilin düşünmeyi etkilemesi, dille düşünce arasındaki yakın bağıdır. Aslında nasıl düşüneceğimizi

⁴⁵ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 59.

⁴⁶ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 35.

⁴⁷ Harris -Taylor, *Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları*, c. 1, s. 146.

⁴⁸ Porzig, *Dil Denen Mucize*, c. 2, s. 8.

dilimiz tayin etmekte, düşünce dilin çizdiği yolda ilerlemektedir. Dil her yanımıza sinmiştir. Benimizin derinliklerine uzanabileceğimiz her yerde dilimizden bir şeyler buluruz.⁴⁹ Bir dilin içinde nefes alıp veririz ve dilimiz dünya görüşümüzü belirler. Zaten düşünmek de o bizi çevreleyen dünyanın varabildiğimiz kadar farkına varmaktır.⁵⁰

Dil yapısı ile başka entelektüel etkinlik çeşitlerinin başarısı arasında yadsınamaz bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü bir milletin dil yapılanması ile zihni bakımdan kendine özgülüğü, öylesine bütünlük ve kaynaşıklık gösterir ki, bunlardan biri var olmuşa, öbürünün bütünüyle ondan türetilbilmesi mümkündür. İnsanlık âleminde dillerin yapısının birbirinden farklı oluşunun nedeni, milletlerin zihni özellikleridir ve bu özellikler böyle olduğu sürece farklılık devam edecektir. Öz niteliklerine baktığımızda dillerde bireysellik açıkça göze çarpar. Dilde istendiği kadar ekleme, ayırma ve bölümlenme yapısın yine de onda geriye biraz bilinmeyen kalır.⁵¹

Bir dilde kullanılan bir kelime birincil ve ikincil anlamlarıyla birlikte bir bütün olarak tam anlamıyla anlaşılabilir. Dolayısıyla, bir kelimeyi, değil başka bir dilde, bir kelime ile birebir karşılamak, aynı dilde bir başka kelime ile dahi birebir karşılamak mümkün değildir. Dildeki kelimelerin biricikliğini destekleyen bir diğer husus da şudur: Bir dilde tebarüz etmiş büyük yazarlar, anlatımlarına şahsi hususiyetlerini aksettirmek suretiyle kullandıkları kelimelerin anlamlarına sürekli yeni boyutlar kazandırabilmektedirler.

Her dil hususi bir değer ve dünya görüşüyle yüklü olduğundan yeni bir dilin öğrenimi, insanın bakış açısını zenginleştirmekle kalmaz, dünya görüşüne de doğrudan etki eder. Ancak W. Humboldt'un da ifade ettiği gibi insan, kendi öz dünya görüşünün etkisiyle yabancı bir dilin taşıdığı değer yükünü bütünüyle yüklenemez.⁵² Kendi öz dünya görüşü, onun öğrendiği yeni dil üzerinde

⁴⁹ Uygur, *Dilin Gücü*, s. 140-141.

⁵⁰ Cündioğlu, "Dünya Görüşü ve Dil", s. 81.

⁵¹ Humboldt, "Dil Yapılarının Çeşitliliği ve Bunun İnsan Neslinin Zihinsel Gelişimine Etkisi", s. 133-140.

⁵² Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, s. 64.

baskı oluşturduğundan dolayı insan, yeni öğrenilen dilin bünyesinde barındırdığı dünya görüşüne tam olarak nüfuz edemez.

Sonuç

Her dil, içinde bir dünya tasarımı barındırır. Öte yandan her dünya tasarımı bir dil aracılığıyla bireylere ve topluma akseder. Milletlerin temel karakterleri dillerinde kendini gösterir. Biz gerek kendi hakkımızda gerek dünya hakkında sahip olduğumuz bütün bilgilerde hep bize ait bir dil tarafından kuşatılmışızdır. Gerçekte dünya içinde nasıl kendi evimizde isek, dilimiz içinde de aynı şekilde kendi evimizdeyizdir.⁵³ Dil ve dünya görüşümüz bizim bütün düşüncelerimizi ve bilgimizi başından itibaren belirlemektedir. Dünyanın belirli dilsel ifadeleri içinde yetişmek, dünyayı hususi bir konumdan görmeyi beraberinde getirir. Bu özelliği itibarıyla dilin varlığı insanın varlığını aşar ve ne yaparsak yapalım bizi çepeçevre kuşatır.

Dil, insan zihninde başlayıp biten bir yapı olmadığı için, bireyüstü; konuşma fiillerinin bir toplamı olmadığı için de zaman üstü manevi kökleri olan bir yapıdır. Dili bir kez edindik mi, o bünyesinde barındırdığı dünya tasarımı ile bizi şekillendirir. Biz eşyayı dilin bize sunduğu düşünme formları ile kavrar ve ona ilişkin değerlemelerde bulunuruz. Dolayısıyla dilimiz, içinde barındırdığı dünya tasarımıyla, bulunduğumuz hali anbean kendisine ait dilsel göstergeler olarak biçimlendirir.

Kaynaklar

Akarsu, Bedia, *Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998.

Altuner, İlyas, “Dil, Anlamlandırma ve Yorumlama Üzerine Bir Deneme”, *Beytulbikme An International Journal of Philosophy*, 2(1).

Ayvazoğlu, Beşir, *Şeyh Galib Kitabı*, İBB Kültür AŞ Yayınları, İstanbul 1995.

⁵³ Gadamer, “İnsan ve Dil”, s. 116-118.

- Bor, İbrahim, *Analitik Dil Fesefesinde Dil Düşünme ve Anlam*, Elis Yayınları, Ankara 2011.
- Cemil Meriç, “Bir Kitabın Düşündürdükleri” (Önsöz), *İlimler ve İdeolojiler*, çev. Fahrettin Arslan, Umran Yayınları, Ankara 1981.
- Chomsky, Noam, *Doğa ve Dil Üzerine*, çev. A. Banu Karadağ, Sözcükler Yayınları, İstanbul 2008.
- Cündioğlu, Dücane, “Dünya Görüşü ve Dil”, *Dünya Görüşü*, ed. Ali Saydam, Bİ'E Yayınları, Ankara 2009.
- Descartes, Rene, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1986.
- Duralı, Ş. Teoman, *Aklın Anatomisi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2010.
- Gadamer, Hans-Georg, “İnsan ve Dil”, *Felsefi Fragmanlar: Hakikat Nedir?*, der. ve çev. Medeni Beyaztaş, Efkâr Yayınları, İstanbul 2004.
- Harris, Roy - Tablot J. Taylor, “Dilsel ve Zihinsel Çeşitlilik Üzerine Humboldt’un Görüşleri”, *Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- Humboldt, Wilhelm von, “Dil Yapılarının Çeşitliliği ve Bunun İnsan Neslinin Zihinsel Gelişimine Etkisi”, *Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2011.
- Kant, Immanuel, *Critique of the Power of Judgment*, trans. Eric Matthews, Cambridge University Press, London 2001.
- Kemal, Yaşar, “Yaşar Kemal’le Anadolu Doğası: Vatan Önce Sağlıklı Bir Topraktır”, *Yeşil Atlas*, 6, 2003.
- Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Porzig, Walter, *Dil Denen Mucize*, çev. Vural Ülkü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
- Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.

Şeriatî, Ali, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, çev. Kenan Çamurcu, Fecr Yayınevi, Ankara 2011.

Tokat, Latif, “Dünya Görüşü-Din İlişkisi”, *Hitit Ü.İ.F. Dergisi*, 9, 2006.

Uygur, Nermi, *Kültür Kuramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.

Uygur, Nermi, *Dilin Gücü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1994.

Uygur, Nermi, *Dünya Görüşü*, Elif Yayınları, İstanbul 1963.